

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2022

Adam Smith a Pax Americana

Igor Hornák

20.11.2022

Vydanie diel Adama Smitha (1723 - 1790) Teória mravných citov, prvé vydanie 1759 a Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov (Smith, 2001), prvé vydanie 9. marca 1776 len málo predchádzali udalostiam vzniku a konštitúcie Spojených štátov amerických – prijatiu Deklarácie nezávislosti Spojených štátov amerických - 4. júla 1776 a spísaniu Ústavy Spojených štátov amerických (1787). Podstatnou myšlienkou „Teórie“ je, že ak ľudia dostanú možnosť voľby, vždy sa rozhodnú pre svoje dobro, a že aj bez vedomého zámeru tak pomáhajú rozvoju celej spoločnosti. Adam Smith túto myšlienku ďalej rozvíjal v „Bohatstve“ myšlienkou o „neviditeľnej ruke“ ktorá individuálne úsilie premieňa do prospechu spoločnosti, dostala deklaratívnu podobu najmä formulou v Deklarácii: „Ľudia majú právo na život, slobodu a hľadanie šťastia“. Aj keď sa Adam Smith sa všeobecne neuvádza medzi zdrojmi Konštitučného snemu ¹ z 1776, a dátumy sú skôr koincidenčné, práve USA pomohli naplniť pozorovania Smithovho „Bohatstva“ a Teórie mravných citov do každodennej globálnej existencie celého sveta a nepriniesol ich pre celý svet.

Spojeným štátom to ale tiež chvíľku trvalo. Od deklarácie nezávislosti a koloniálneho oslobodenia museli vybojovať občiansku vojnu a zo štátu zahľadeného do seba, sa stať globálnou námornou mocnosťou, ktorá svetu priniesla prosperitu, o ktorej ľudsky prirodzených základoch pojednal Adam Smith.

Sloboda morí, obchodu a prosperita

Prosperujúce národy spravidla vyrastali pri mori alebo významných tokoch. Nehovorím o krátkodobom raste spojenom s vojenskou expanziou Perzie, Mongolskej hordy či Ruska, ktoré boli suchozemskými impériami, dlhotrvajúca prosperita v relatívnom mieri bola vždy spojená s obchodom, ktorý vodné toky a najmä moria umožňovali. Či to bola prosperita malých štátov Egejskej oblasti, dlhodobý rast a prosperita Ríma, prežitie nordických národov na nehostinných územiach, úspech Hanzovej ligy miest 12. až 15. storočia, malého Portugalska, a neskôr Holandska a Británie, vždy bola spojená s obchodom, ktorý moria umožnili. Úspech týchto štátov je len dôsledkom, prosperity získanej ich občanmi ich slobodným zapojením do deľby práce, obchodnej výmeny a spolupráce vďaka prelomeniu bariér vytváraných miestnymi vládami a pomerne bezpečným a lacným námorným komunikáciám. Pritom platilo, že aj keď jedna strana spravidla bariéru pre obchod prelomila, na obchode profitovali vždy obe strany. A tá slobodnejšia z nich bola na tom lepšie, lebo umožnila participáciu väčšieho množstva ľudí. Teda pre tých, ktorým bolo umožnené profitovať z inštitútov, ktoré popísal A. Smith. Oproti etatistickým mýtom, drancovanie kolónií, krádež prírodných zdrojov, vrátane drahých kovov, útlak miestneho obyvateľstva prosperitu nepodporil a bol na škodu obom stranám. Je to analogické s oslobodením otroka. V obchode si svoje náklady znáša každá strana, transakciu realizuje len vtedy, keď ju považuje za výhodnú. Naopak, náklady útlaku koloniálnej správy a všetkej potrebnej logistiky znáša kolonizátor. Keď náklady na udržiavanie kolónií presiahli zisky z nej a kolónie končili oslobodzovacím bojom alebo ich dobrovoľným opustením, ako v prípade rozpustenia Britského impéria. (Ferguson, 2016). Postačuje porovnať koloniálne zlyhanie Španielska,

¹ Uznáva sa ale vplyv škótskeho osvietenectva (menovite diel Thomasa Reida, Davida Huma, Adama Smitha, Lorda Kamesa, Adama Fergusna a Francisa Hutchesona) na text deklarácie Thomasa Jeffersona, a jeho pohľad na prirodzenosť človeka a spoločnosti. Napr. (Wills, 1978), čo je ale samostatná téma.

v porovnaní s úspechom malého Holandska, ktoré bolo tiež pôvodne len španielskou kolóniou. Dokazuje to, že zdrojom bohatstva nie je drancovanie prírodných zdrojov, prílev zlata a nových peňazí ale len spolupráca a obchod.

USA na ceste ku globálnej mocnosti

Táto časť je krátkym historickým exkurzom ako sa Spojené štáty stali globálnou námornou mocnosťou aby mohli nastoliť myšlienky, ktoré si dali do svojej Deklarácie globálne. Čitateľ ju môže preskočiť. Spojené štáty aj keď obklopené oceánmi, svoje šťastie v oceánoch spočiatku nehľadali. Amerika poskytovala príležitosti prisťahovalectvom a pripojovaním nových území s bohatými prírodnými zdrojmi. Vznikal tak silný vnútorný trh. Potvrďuje to podiel exportu a importu na HNP, ktoré tvorili v 1880 6,8 resp. 8,4% a za obdobie 1904 - 1913 sa zmenil na 6,3 a 4,7% (Lipsey, 1994). USA teda silnelo hlavne vnútorným obchodom, zahraničný obchod prispieval zanedbateľne. Malé bolo preto aj úsilie na jeho zabezpečenie vojenskými kapacitami. Pravidlá na moriach vtedy diktovalo Britské impérium. Preto aj účasť v tzv. Barbarských vojnách oproti Severoafrickým pirátom bol len náznakom toho, čím budú USA prispievať v budúcnosti slobode plavby. Uplatňovať si námorné ambície na Britským impériom dominovaných moriach bolo nesporne ťažké, otvorenie Japonska obchodu v 1854 americkými delovými člmi kommodora Perryho bolo predzvesťou politiky otvárania dverí. (Japonsko ale vytrhlo zo stredoveku a prinieslo jej požehnanie obchodu a deľby práce, aj keď [graf japonského rastu](#) v 2. polovici 19. storočia ešte nedosiahol fázu hokejkovej čepele, ako po druhom otvorení Japonska v 1945). Stavbe skutočne oceánskeho námorníctva (pojem „Blue Water Navy“) predchádzalo teoretické zdôvodnenie námornej moci od Alfred Thayer Mahan (Mahan, 1890). Nasledovalo víťazstvo v Španielsko Americkéj vojne, ktorá priniesla zisk kolónií Kuby a Filipín. S cieľom umožniť presun flotily medzi pobrežiami, USA prevzali krachujúci projekt výstavby Panamského kanála. Aj na to použili vojenské námorníctvo, ktoré najprv pomohlo Paname k nezávislosti na Kolumbii a Panama nakoniec udelila koncesiu na výstavbu a prevádzku kanála. Panamský kanál skrátil nielen cestu medzi americkými pobrežiami, sprístupnil obchodu tichomorské pobrežie Južnej Ameriky, bez potreby oboplávania Mysu Horn.

20. storočie smerovalo nezadržateľne ku konfrontácii koloniálnych mocností. Prelúdiom bola Japonsko Ruská vojna v 1905 – Japonsko zosilnelo tak, že mohlo vyzvať a poraziť Rusko, dopomôcť mu k buržoáznej revolúcii. V 1914 vypukla svetová vojna. USA sa spočiatku len prizerali, ale nakoniec vstúpili do konfliktu aj USA na víťaznej strane. Obete vojny, ktorá mala byť poslednou, priniesli vlnu odporu svetovej verejnosti ale aj chýb na strane víťazov. Nenaplnené ambície Talianska pomohli nastoliť fašizmus, reparácie v Nemecku viedli ku krachu Vajmarskej republiky a nástupu fašizmu, záchvev buržoáznej slobody v občianskej vojne v Rusku zabili bolševici. Z Rakúsko Uhorska vzniklo viacero slabých štátov, medzi nimi aj demokratické Československo, aj pri našom zrode pomohli USA. V USA viedlo k mierovým iniciatívam – formovaniu Spoločnosti národov, za ktorej hlavného architekta sa považuje Woodrow Wilson, americký prezident 1913 – 1921, k Washingtonskej námornej konferencii 1922, ktorá mala pomôcť regulovať námorné zbrojenie. Napriek Wilsonovej iniciatíve, USA sa nikdy nestali členom Spoločnosti národov. Neprítomnosť dominantného člena, schopného prevziať zodpovednosť

idealistickú myšlienku kolektívnej bezpečnosti zabila. Spoločnosť národov nedisponovala ozbrojenou silou, rozhodnutia sa mali vynucovať ekonomickými sankciami a prípadnú vojenskú intervenciu mali poskytnúť armád členských štátov. Spoločnosť národov zlyhala pri Talianskej agresii voči Habešu, krutosti Japonska v Mandžusku. Sankcionovaní členovia ju opúšťali bez vážnejších následkov. Neschopnosť zabezpečiť kolektívnu bezpečnosť naopak povzbudili agresorov pocitom beztriestnosti, ktorá viedla vo výsledku k rozpútaniu ďalšej svetovej vojny.

Reflexia 1. svetovej vojny nielen v Spojených štátoch viedla najmä k politickému izolacionizmu. Prejavilo sa nielen nezáujmom o svetové dianie, neangažovaním sa aj bezprecedentným znižovaním nákladov na zbrojenie. Vo svete ale nadobudol izolacionizmus aj podstatne nebezpečnejšiu formu ekonomickej izolácie a protekcionizmu, uplatňovaniu ciel a kvót, a uzavretiu sa hlavných mocností do medzí ich koloniálnych impérií. Izolacionizmus a fragmentácia sveta, spolu s ekonomickým nacionalizmom a protekcionizmom sú jedným z dôvodov pomalšieho zotavovania zo svetovej hospodárskej krízy a boli tiež príčinou z 2. svetovej vojny, ale to je príliš obsiahla téma pre túto esej.

2. svetová vojna neobišla ani izolacionistické Spojené štáty, donútila ich bojovať na všetkých frontoch priamo alebo prostredníctvom materiálnej podpory spojencom (napr. v podobe [Lend & Lease](#) programu). Ako jediná veľká krajina vyšli USA z vojny hospodársky a vojensky posilnené a získali medzi slobodnými národmi dominanciu.

Amerikou podporovaný rozpad koloniálnych blokov umožnil nielen odstrániť súperov zo slobodného sveta, ale hlavne otvoril trhy v bývalých kolóniách pre medzinárodný obchod a naopak, sprístupnil trhy pre tieto národy. Prebytok amerických zdrojov na obnovu zničenej ekonomiky a ochota ich poskytnúť na obnovu zničených štátov v podobe Marshallovoho plánu a zahraničných investícií pomohli ďalej lámať obchodné bariéry. Štáty porazené vo vojne sa vďaka americkej pomoci a prístupu na trhy dokázali rýchle obnoviť, ako to najlepšie ukazujú príklady Nemecka a Japonska. Obavy z komunistického bloku spolu s možnosťou kolektívnej obrany garantovanej Spojenými štátmi boli ďalším dôvodom pre akceptovanie systému obrany slobodného sveta. Výnimočné postavenie USA potvrdzovalo dominantné postavenie dolára ako garanta finančného systému slobodného sveta. Vznikol systém amerického mieru, pravidiel a spolupráce – Pax Americana.

Rozpad Sovietskeho bloku a otvorenie Číny zapojil ďalších ľudí do predtým neexistujúcej celosvetovej deľby práce a obchodnej spolupráce označovanej ako globalizácia. Výsledkom bol celosvetový nárast obchodu, deľby práce, ktorý sa prejavil v raste globálneho bohatstva a pokles globálnej chudoby. Globalizácia sa tak stala ultimátnym naplnením myšlienok slobodnej spolupráce ľudí a materiálным dôkazom, že uvoľnenie slobody, dobrovoľná deľba práce a obchodnej výmeny vytvára bohatstvo národov.

[Pax Americana](#)

Na Pax Americana je možné nazerať z viacerých pohľadov. Na jednej strane je to americký mier, teda mier nastolený ekonomickou a vojenskou dominanciou jednej mocnosti, čo určite nie je na

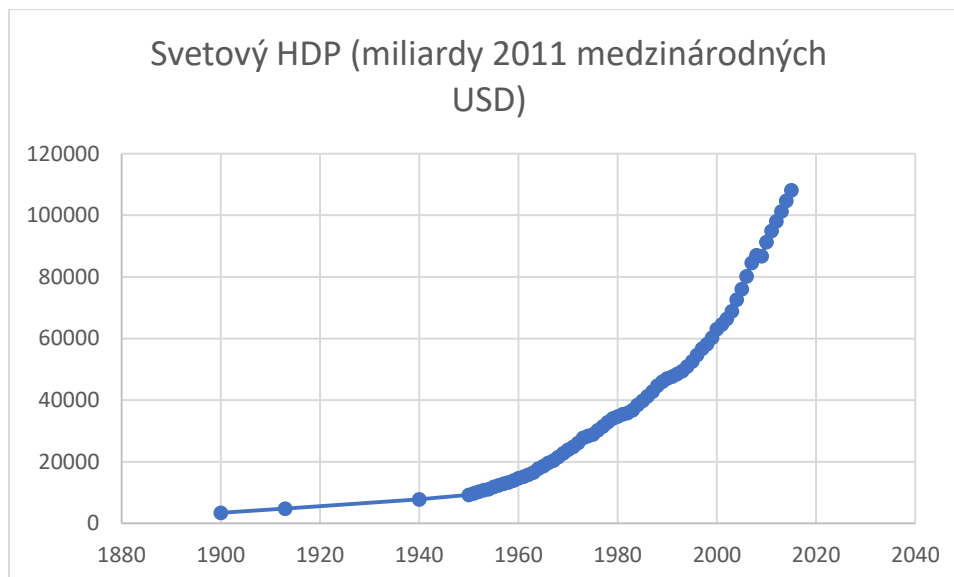
prvý pohľad potvrdením slobody a dobrovoľnosti vo vzťahoch. Ak to posudzujeme z polohy pozícií štátov alebo ich vládcov, dobrovoľnosť môže byť spochybnená. Pri pohľade na skutočného prijímateľa výhod politiky – a to občanov - investorov, výrobcov, nositeľov duševného vlastníctva a samozrejme spotrebiteľov: či na strane USA, alebo inom štáte využívajúcom Pax Americana, dobrovoľnosť je zaručená. Nikto z občanov, nie je donucovaný vstupovať do nedobrovoľného zväzku. Naopak, vstúpenie do akéhokoľvek obchodného vzťahu je len dobrovoľné. Aj prípadný tlak na vládu niektorého štátu zmeniť usporiadanie a poskytnúť občanom viacej slobôd na obchod môže síce urážať ego vládcu, ale ak občan priamo neprofituje na potláčaní slobôd iných – čo sú úradníci alebo silové zložky štátu alebo poberatelia výhod merkantilistického obmedzenia trhu, je pre neho požadované slobody výhodou. Ďalším aspektom je, že ekonomické slobody sú spravidla spojené aj s osobnými slobodami a dodržiavaním ľudskými práv vládami všeobecné. Obchodné otváranie štátov tak prináša slobody, ktoré sú Spojenými štátmi považované za prirodzené aj pre občanov ostatných štátov a prirodzene im prináša možnosť vytvorenia prirodzeného poriadku a otvorenia cesty k prosperite, ktoré objavil Adam Smith svojim dielom.

- Dobrovoľnosť – zapojenie štátov je dobrovoľné. V demokraciách je výsledkom rozhodovania ľudí, ktorí nastolia vlády reprezentujúce ich záujmy. A týmto záujmom je rozširovanie možnosti obchodu. Žiadny štát nie je k rozhodnutiu nútený a miera participácie v systéme je tiež dobrovoľná. Samozrejme, možnosť zapojenia sa bola najmenej do roku 1989 obmedzená pre viaceré krajiny imperiálnou okupáciou. Zo systému profitujú aj štáty, ktoré bránia slobode obchodu – či sa jednalo o krajiny.
- Výhody sú dostupné pre všetkých – z otvorených morí profitujú aj štáty môžu aj selektívne čerpať len niektoré výhody. Umožnil koexistovať aj štátom s veľmi obmedzeným prístupom na trh, napr. ochranárskej EU, Číne aj v minulosti prakticky uzavretému predreformného Novému Zélandu s veľmi obmedzeným prístupom k trhu. Celkovo ale ochranárstvo a merkantilizmus potláča. Čiže princíp dobrovoľnosti spolupráce je už na štátnej úrovni.
- Proces zapojenia do systému je neformálny. Postačuje prejaviť záujem a pristúpiť k viac – menej slobodnému obchodu, dodržiavaniu demokratických pravidiel a inštitútov ochrany slobody, práva, vlastníctva, zákonnosti. Postačuje aspoň minimálna miera ekonomickej slobody, aby sa presadil ľudský morálny sentiment slobodnej spolupráce a vzniklo “jemné pradio” spoločnosti dodržiavania záväzkov a rešpektu práv zúčastnených.
- Vytvorenie podmienok pre celosvetovú del’bu práce. Napriek asymetrii danej veľkým rozdielom v rozvoji, výhody zo zapojenia do trhu môžu čerpať všetci jeho účastníci. Poskytovanie výsledkov technologického vývoja, ktoré prinášajú účastníci z vyspelejších krajín, či výsledky uplatnenia jednoduchej masovej výroby až po prácu v poľnohospodárstve umožňuje zapojiť sa do svetového trhu všetkým. Rôzne podmienky v rôznych krajinách im poskytujú výhody v súťaži a pomáhajú uspieť v svetovej konkurencii.
- Zmenšenie a vymedzenie úlohy vlád je ďalším prínosom pre občanov zapojených krajín. Medzinárodný charakter obchodných zmlúv uzatváraných slobodnými ľuďmi sa riadi obchodnými štandardami a výberom toho najkvalitnejšieho právneho systému na ich

výklad a rozhodovanie v sporoch. Bohatnutie občanov štátov znižuje závislosť na vládach a umožňuje dosiahnuť vysokú mieru nezávislosti na štáte vrátane geografickej mobility. Úloha štátov sa tak redukuje na ochranu bezpečnosti a práva a na facilitátorov slobodnej výmeny.

- Dobrovoľnosť spolupráce je aj v podobe zdieľania nákladov. Poskytnutie zdanlivej výhody účastníkom zo Spojených štátov je viac ako vyvážené nákladmi na zabezpečenie systému, ktoré Spojené štáty platia. Vynakladané náklady na obranu v podobe podpory obranného priemyslu sú kompenzované konkurenčnou výhodou pri exporte zbraní a technologickým náskokom. Výhodou je aj "licencia" na rezervnú menu, ktorá robí zo Spojených štátov primárny investičný cieľ a istú formu ochrany v časoch kríz. Poskytuje teda odmenu a existuje sebecký dôvod túto službu poskytovať.
- Neznamená, že sa účastníci vzdali práva na použitie sily, pokiaľ je druhým účastníkom konfliktu štát, ktorý sa z vlastného rozhodnutia nestal účastníkom systému. Ako presnými pravidlami sa riadi morálnym sentimentom, posudzovaním čo je a čo nie je spravodlivé.

Nie je v kapacite autora odhadnúť, aký je podiel na raste svetovej prosperity vyjadrenej rastom svetového HDP.

ZDROJ: OUR WORLD IN DATA

Diskusia:

- Samozrejme, prirodzene vytvorený poriadok slobodnou kooperáciou ľudí je vždy méta, o ktorú je potrebné usilovať, dosiaľ ale nevznikol nástroj, vrátane kolektívnych pokusov, ktorý by poskytol výsledky čo len porovnateľné s Pax Americana. (násilne formované a centrálné riadené RVHP, neliberálnym štátom iniciované čínske Road and Belt Initiative,

ale čiastočne aj protekcionistická EU. – odmietané A. Smithom v pojednaní o obchodných zmluvách)

- Deklarácia princípov samozrejme neznamená ich bezpodmienečné dodržiavanie a neexistenciu prechmatov alebo individuálnych zlyhaní. Je otázne, v akej miere boli takýmto prechmatom Vietnamská vojna, 2. vojna v Iraku, sú ale iste zdokumentované prípady selektívneho protekcionizmu vrátane korupcie.
- Prosperita v systéme Pax Americana praje rovnako ako v každom súťaživom systéme pripraveným – teda až kvalita trhových inštitúcií a usporiadania spoločnosti v účastníckej krajine rozhoduje, či v súťaži uspeje. Tvorí preto výzvy pre vlády aj spoločnosť, kým uzavretie sa, zdanlivo pred touto výzvou chráni.
- Ako každý systém, aj Pax Americana je vystavená neblahým vplyvom erózie. Zrejmou hrozbou je strata ochoty Spojených štátov systém udržiavať. To môže byť v dôsledku obnovenia izolacionistických nálad rôznych „America First“ postojov, ale aj opačných „Cancel – Woke“ sentimentov kolektivismu, popierania histórie a popierania základov, z ktorých vznikajú „mrvné city“ a ktoré sú myšlienkou Konštitúcie. Na druhej strane je strata motivácie národov participovať na systéme – po pocitovanom vyčerpaní potenciálu pre uplatnenie, realizácie rizík stredného príjmu a zdanlivej stagnácie, ktoré vo vidine vlastného prospechu nezaváhajú využiť sebeckí politici.

Záver

Príbeh Spojených štátov a „Amerického mieru“ ukazuje, ako sebecké konanie slobodnej mocnosti reprezentujúcej záujem slobodných občanov, ak sa drží morálnych imperatívov založených na slobodách, ktoré považuje za prirodzené, prispelo k svetovému bohatstvu, že otváranie trhov hoc aj násilím je síce často urážkou národnej hrdosti a cti panovníkov, ale že občan a spotrebiteľ je ich beneficiantom. Že spolupráca, bezpečná plavba a vymedzenie úlohy štáty na ochranu obchodu zvyšuje spoločné bohatstvo, čo sú základné pozorovania Adama Smitha zhrnuté v jeho rozsiahlom diele. Tento, záver rastie na aktuálnosti v čase, keď aj v USA hrozí opustenie cesty otcov zakladateľov, návrat izolacionizmu a koniec Pax Americana. Dúfam, že pomoc ťažko skúšanej Ukrajine nebude len posledným záchvevom tohto zatiaľ najprosperujúcejšieho obdobia zaznamenaných ľudských dejín.

Literatúra

Ferguson, N. (2016). *Britské impérium - Cesta k modernímu světu*. Argo.

Hone, T. C. (1982, Spring). Spending Patterns of the United States Navy. *Armed Forces and Society*, pp. 443 - 462.

Lipsey, R. E. (1994, April). U.S. Foreign Trade and the Balance of Payments, 1800 - 1913. *NBER WORKING PAPER SERIES*.

Mahan, A. T. (1890). *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. Boston, MA: Little, Brown and Company.

Smith, A. (2001). *Pojednání o podstatě a původu bohatství nároků*. Praha: Liberální institut.

Smith, A. (2005). *Teorie mravních citů*, Praha: Liberální institut.

Wills, G. (1978). *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence*, New York.

-